

Räddningsmissionen

Att möta offer för arbetsexploatering

**En praktisk
handbok**



Författare: Daniel Åman

Medförfattare: Cristian Timiras, Edina Alfredsson

Redaktör: Lars Lovén

Exploatering på den svenska arbetsmarknaden

Bortom den etablerade arbetsmarknaden i Sverige finns en omfattande grå och svart marknad där tiotusentals människor arbetar på riskfyllda arbetsplatser, utan rimlig lön och försäkringsskydd. Exploatering av människor inom arbetslivet har länge setts som en marginell företeelse, men de senaste åren har den verkliga omfattningen börjat förstås. I [statens offentliga utredningar 2023:8](#) beräknas **244 659 personer** befinna sig i riskzonen för att utnyttjas, och då inkluderas ändå inte EU-medborgare.

Det här handlar inte bara om företag som bryter mot reglerna eller om förlorade skatteintäkter. Det handlar om människor som redan befinner sig i en skör situation, och som genom att exploateras i sitt arbete hålls kvar i fattigdom och utanförskap.

Offren för exploatering på arbetsmarknaden söker ofta stöd först när de hamnat i en akut social situation, kanske saknar de bostad och pengar, eller så har de blivit

skadade eller sjuka. Det gör att de inte alltid uppfattas som offer för arbetsexploatering, det är också vanligt att de inte heller identifierar sig själva som det.

Även om de gör det, är vägen till upprättelse lång. Offren saknar oftast försäkringsskydd och a-kassa, kanske även uppehållstillstånd. Det svenska systemet gör det också praktiskt svårt och ekonomiskt riskabelt att kräva in utebliven lön för den som inte är fackligt ansluten.

Den här handboken har tillkommit för att möta ett behov vi har sett hos dem som i tjänsten möter utsatta personer, vid misstanke om människoexploatering. Här ges tips om hur exploatering upptäcks och hur man guidar en hjälpsökande till sådant som försäkringsskydd och bankkonto. Eller hur det går till att kräva in utebliven lön, och vilka risker det kan innebära. Här finns också en lista på aktörer du och den hjälpsökande kan vända er till för att få råd och handfast stöd.

Människohandel eller människoexploatering

Enligt artikel 4 i konventionen om mänskliga rättigheter får ingen hållas i slaveri eller trälldom, och all slavhandel är förbjuden. Trots det existerar människohandel, som är en form av slaveri, över hela världen och hålls vid liv av vinsterna som görs när offren producerar varor och tjänster.

Enligt svensk lag kan den som genom tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons utsatta situation rekryterar, transporterar eller tar emot en person i syfte att exploatera dömas till fängelse i upp till tio år.

Men kriterierna för att kunna fälla någon för människohandel är strikta, och få har hittills dömts. För att stärka skyddet för dem som utnyttjas på arbetsmarknaden eller för tiggeri, men där det inte går att fälla för människohandel, infördes [brottsrubriceringen människoexploatering](#) år 2018.

Tyvärr har det även visat sig vara svårt att bevisa människoexploatering, [se rapport](#), men själva brottsrubriceringen och åtalerna som följt har hjälpt till att aktualisera det omfattande problemet med människor som exploateras i arbetslivet i Sverige.

En handledning

I den här skriften får du en vägledning i det praktiska arbetet med att stödja personer utsatta för arbetskraftsexploatering. Här finns konkreta steg och verktyg för att identifiera, stödja och skydda de utsatta, men också kontaktuppgifter till myndigheter och civila aktörer, och tips på vilka som bör kontaktas i vilket fall. Syftet är att underlätta ett handlingsinriktat stöd till brottsoffer, både i akuta situationer och när långsiktiga insatser krävs.

Innehållsförteckning

Första mötet.....	5
1. Samla in uppgifter.....	6
2. Tidslinje.....	6
3. Tecken på allvarligt utnyttjande	7
Checklista.....	8
1. Hot och våld.....	8
2. Anställningsavtal.....	10
3. Försäkringsskydd.....	10
4. Om personen fortfarande arbetar.....	11
5. Juridisk status	13
6. Om lönen inte är betald	16
7. Bankärenden	18
8. Former för exploatering.....	20
9. Konkurer	22
Aktörer och kontaktinformation	24
Vårdaktörer utanför regionerna.....	24
Fackliga organisationer.....	25
Civilsamhällesorganisationer	26
Myndigheter	28
Till sist	29

Första mötet

När du möter någon som söker stöd och problematiken är kopplad till personens arbete är det viktigt att ställa frågor om arbetsvillkor och arbetsmiljö. Skador, plötsligt avsked, utebliven lön, farlig arbetsmiljö eller hot från arbetsgivaren, tillsammans med en utsatt social situation, är tecken på människoexploatering. Många som befinner sig i en utnyttjandesituation ser det inte själva eller är så vana vid att befinna sig i en utsatt situation att det har normaliserats. Det är inte ovanligt att det första som söks hjälp för är något annat, som att hitta ett nytt arbete, vård, eller att få hjälp med

kontakter. Så var respektfullt nyfiken och fråga om hela bakgrunden. Samtalet måste vara försiktigt utforskande.

I det här skedet kan det i många fall vara svårt att veta om personen har utsatts för, eller fortfarande utsätts för, exploatering. Du behöver inte heller slå fast om det är så. Även vid misstanke om exploatering är det viktigt att ta reda på så mycket som möjligt i ett tidigt stadium, för att kunna ge personen rätt stöd, för att kunna agera mot eventuell exploatering och även för att ha bevisning om ärendet ska följas upp rättsligt.

Verkligt case: Samir

En asylsökande arbetar i sju veckor på en restaurang utan att få ut sin lön. Han har ett anställningsavtal och får hjälp med att lämna in en fordran till Kronofogden. Arbetsgivaren bestrider dock fordran och Kronofogden hänvisar till möjligheten att ta ärendet vidare till tingsrätten. Trots att Samir har god bevisning vill ingen jurist åta sig fallet, eftersom det är osäkert om det går att vinna målet och Samir inte har pengar för att betala juridiska kostnader vid en eventuell förlust.

1. Samla in uppgifter

Det allra första du bör göra när du träffar en hjälpsökande är att ta reda på hur personen mår. Fråga om hälsan och den sociala situationen och undersök om det finns något som behöver åtgärdas akut. Samla sedan in relevanta uppgifter om personen och företaget där hen jobbar eller har jobbat.

Ta reda på:

- ✓ *Personens adress, om det finns någon*
- ✓ *Telefonnummer*
- ✓ *Juridisk status i Sverige*
- ✓ *Företagets/arbetsgivarens namn och adress*

2. Tidslinje

Vid senare krav på utebliven lön eller vid en polisanmälan är det viktigt att veta alla detaljer kring jobbet, hur personen fick det, vilka dagar hen arbetat och hur och när det avslutades. Gör därför upp en tidslinje med minst följande information:

Ta reda på:

- ✓ *När kom personen till Sverige?*
- ✓ *Hur fick personen jobbet?*
- ✓ *Datum för första arbetsdagen*
- ✓ *Datum för skada/avsked*

3. Tecken på allvarligt utnyttjande

Om personen rapporterar utebliven lön, uppenbart orimliga arbetsvillkor, eller andra tecken på utnyttjande, så informera om insatser och organisationer som kan hjälpa till att hantera allvarliga situationer. Hjälp personen att kontakta dem och rådgör tillsammans om nästa steg. Glöm inte att följa upp vad kontakten leder till. Polisanmäl också alltid misstänkt exploatering. Tänk på att du inte behöver kunna bevisa att det personen utsatts för är straffbart.



Checklista

När du samlat in den grundläggande informationen om personen och företaget och undersökt om det finns en akut situation att åtgärda kan du gå in på detaljer. Gå igenom följande checklista tillsammans med den hjälpsökande, för att kunna ge rätt stöd. Kom ihåg att kopiera och scanna viktiga dokument!

1. Hot och våld

Vid möten med personer som blivit exploaterade är det viktigt att tidigt fråga om de utsatts för hot eller våld från sin arbetsgivare. Många tar inte upp det på eget initiativ och det kan finnas en motvilja mot att identifiera sig som offer. Ställ konkreta frågor som: "Har din arbetsgivare hotat dig på något sätt?" eller "Tror du att din arbetsgivare kan göra dig illa eller bli våldsam?" Det kan också vara bra att ge exempel på subtila hot som "passa dig, annars kan det gå illa för dig". Finns det sms, mejl eller inspelade samtal så spara dem.

Gör en bedömning av skyddsbehovet. Behöver den hjälpsökande till exempel en ny bostad?

Polisen

Kontakta i första hand polisen om någon är hotad. Följ gärna med vid anmälan och ha en skriftlig redogörelse som stöd. Människoexploatering och hot och våld kopplat till någon form av arbete ska alltid polisanmälas. Men det är också bra att vara beredd

på att polisen inte alltid tar emot anmälan utan ibland hänvisar till att frågan är facklig eller civilrättslig. En anmälan resulterar sällan heller i att den som anmäler får skydd direkt, så diskutera fortsatt skyddsbehov med den hjälpsökande.

Socialtjänsten och Socialjouren

Socialtjänsten ska hjälpa människor i kris och akuta situationer, men i praktiken kan stödet vara svårt att få. Är den hjälpsökande utländsk medborgare och det finns misstanke om människoexploatering eller människohandel kan så kallad betänketid utverkas. Det innebär att personen kan få 30 dagar med stöd till boende och uppehälle, samt tillfälligt uppehållstillstånd, som finansieras av migrationsverket medan fallet utreds. Ansökan görs av socialnämnden (socialsekreterare) eller förundersökningsledare. Regionkoordinatorer kan också hjälpa till, [gå till kontaktpuppgifter](#).

Nationella stödprogrammet (NSP)

Om det är svårt att få stöd via myndigheterna finns **Nationella Stödprogrammet (NSP)** som drivs av civilsamhällesorganisationer och erbjuder stöd till personer som utsatts för människoexploatering, och till deras medföljande barn. Stödet sträcker sig från akut hjälp till långsiktigt stöd och skydd.

[Länk till information och kontakt till NSP.](#)

Verkligt case: Daniela

Daniela har permanent uppehållstillstånd i ett annat EU-land. Eftersom hon har arbetat heltid inom jordbruket i Sverige under flera år ansöker familjen om att flytta uppehållstillståndet till Sverige. En dag kommer Migrationsverket och tar familjen till förvar. Arbetsgivaren har inte betalat skatter och avgifter på den överenskomna nivån och familjen utvisas till ursprungslandet, som de aldrig har bott i. Daniela är medlem i facket och begär förhandling för att åtminstone driva in den saknade lönen. Facket förhandlar, men är ovant vid arbetsexploatering och går på arbetsgivarens linje och begär endast en bråkdel av löneskulden.

2. Anställningsavtal

Har personen anställningsavtal? Gå i så fall igenom avtalet noggrant och kontrollera med relevant fackförbund om företaget har kollektivavtal. Även om avtal finns betyder det inte att arbetsgivaren faktiskt har betalat in skatt och sociala avgifter. Det går att kontrollera genom att kontakta Skatteverket. Har det inte skett kan arbetstagaren själv vara tvungen att betala skatt på lönen via Skatteverket för att undvika att begå skattebrott.

Ge rådet att spara all kommunikation och alla överenskommelser med arbetsgivaren, oavsett om de är skriftliga, via sms, mejl eller muntliga. Även muntliga avtal räknas som giltiga men kan vara svåra att styrka.

Om personen sägs upp och uppsägningen misstänks vara felaktig kan arbetstagaren själv bestrida den skriftligen, eller ännu hellre genom facket om hen är fackligt ansluten. Det är viktigt att aldrig gå med på uppsägningen om det finns några som helst tveksamheter kring den.

3. Försäkringsskydd

Om en arbetsgivare betalar in skatt och arbetsgivaravgifter är arbetstagaren försäkrad från första arbetsdagen. Vid sjukdom gör Försäkringskassan dock alltid en utredning om försäkringstillhörighet för utländska medborgare. För att snabba på processen kan personen själv anmäla sig som EU/EES-medborgare i Sverige genom att fylla i blankett 5456, [Uppgifter vid flytt till eller arbete i Sverige](#). Här finns samma [blankett på andra språk](#).

Personer som är anställda av ett företag som betalar skatt i ett annat land omfattas inte av den svenska sjukförsäkringen. För dem är det viktigt att ha det blå EU-försäkringskortet eller ett annat försäkringsbevis. Olika länder har olika regler för hur det blå kortet anskaffas, men det är vanligt att det kopplas till arbete och att någon form av avgift krävs.

Här finns [information om regler för det blå kortet i olika EU-länder](#).

Här finns mer [information om vård i Sverige för besökare från andra länder](#).

Mer information [här \(svenska\)](#) och [här \(engelska\)](#) om att arbeta i Sverige för utländsk arbetskraft och nyanlända.

4. Om personen fortfarande arbetar

Om arbetstagaren fortfarande är kvar på arbetsplatsen och i synnerhet om det rör sig om svartarbete, är det viktigt att hen dokumenterar alla arbetstider och platser, genom text eller bilder.

Rekommendera personen att alltid spara adressen där arbetet utförs. Det är inte ovanligt att arbetare körs till okända och nya platser där arbetet ska utföras, men genom att ta dagliga bilder på arbetsplatserna med "platstjänster" aktiverade på

mobilen går det att lokalisera var bilderna togs och styrka vilket arbete som utförts. Vid behov kan tjänster som "hitta min telefon" aktiveras för att ha en säkerhetsåtgärd ifall personen skulle behöva hjälp och har förts till en okänd plats.

Spara också all kommunikation med arbetsgivaren, som foton, sms eller inspelade samtal. Dokumentationen kan användas som bevis vid utebliven lön eller andra problem.



Facket

Förklara vikten av att gå med i facket. Det kan vara helt avgörande vid tvister om utebliven lön eller dåliga arbetsvillkor. Den svenska modellen ger gott skydd för fackligt anslutna, men begränsat skydd för den som inte är medlem. Till exempel regleras lönen i kollektivavtal, vilket innebär att inte ens mycket låg lön behöver vara olaglig om den inte är "uppenbart oskälig". Det är också svårt att kräva in utebliven lön utan fackets stöd.

Lön

För att säkerställa att rätt lön betalas ut bör personen uppmanas att noggrant dokumentera sina arbetade timmar och vilka datum hen arbetat. Dokumentationen

kommer att behövas om en lönetvist uppstår. Dokumentera också hur lönen betalas ut, om det är kontant, swish eller till ett bankkonto.

Det går att kontrollera om arbetsgivaren betalat in rätta avgifter och skatter även om lönespecifikation saknas, genom att gå in på statens service-center eller genom att kontakta Skatteverket.

A-kassa

Rekommendera den hjälpsökande att gå med i en A-kassa. Ett års medlemskap ger i allmänhet rätt till 80 procent av lönen vid arbetslöshet.

Verkligt case: Mark

Mark är anställd på en pizzeria i Göteborg och arbetar sex dagar i veckan, mer än tio timmar per dag, med oregelbunden lön. Ibland tjänar han så lite som 30 kronor i timmen. Efter att ha avskedats på dagen på grund av sjukdom söker han hjälp. Fackliga aktivister i den syndikalistiska fackföreningen tar sig an fallet, och efter en facklig process får han tillbaka jobbet och arbetsförhållandena förbättras avsevärt. Mark får anställningsavtal, lön enligt kollektivavtal och reglerad arbetstid.

5 Juridisk status

En persons juridiska status i Sverige påverkar bland annat tillgången till vård, försäkringsskydd och möjligheten att stanna i landet under en utredning eller för att söka nytt jobb.

Vård

EU/EES-medborgare och tredjelandsmedborgare i ett EU-land har rätt till vård på samma villkor som svenska medborgare, förutsatt att de har det blå EU-försäkringskortet (EHIC). Kortet måste beställas från hemlandet och i vissa länder kan det medföra en kostnad. Saknas det blå EU-försäkringskortet ska vården betalas av vårdtagaren till självkostnadspris, vilket ofta innebär en avsevärd kostnad.

En person som arbetar i Sverige, och vars arbetsgivare betalar skatt och sociala avgifter här, har rätt till full sjukvård på samma villkor som svenska medborgare. EU/EES-medborgare ska dock ha ett [intyg från Försäkringskassan](#) som bekräftar att de är försäkrade via sitt arbete. EU-medborgare som har stannat längre än tre månader i Sverige, inte kan försörja sig och saknar det blå försäkringskortet, betraktas som papperslösa av vården.

Papperslösa och asylsökande har endast rätt till ”vård som inte kan anstå”, vilket inkluderar kroniska sjukdomar, mödrahälsovård, akut tandvård, vård vid abort och preventivmedelsrådgivning. Eftersom de räknas som oförsäkrade och ofta saknar ekonomiska resurser, subventioneras vården av regionerna. I praktiken innebär detta att vårdbesök och vissa receptbelagda mediciner kan kosta så lite som 25-50 kronor. Det är viktigt att sjukvårdspersonalen är medveten om att personen är papperslös eller asylsökande för att säkerställa att rätt betalning faktureras. Om du följer med vid vårdbesök så nämn det, eftersom kunskapen om reglerna kan variera mellan vårdinrättningar. Papperslösa behöver inte visa något intyg, men asylsökande ska visa sitt LMA-kort som visar att de är asylsökande.

Om en papperslös person ändå får en faktura på ett högre belopp kan sjukhusets fakturaavdelning kontaktas för att bestrida den.

”Vård som inte kan anstå” är en individuell bedömning som görs av läkare eller sjukvårdspersonal, och tolkningen kan variera mellan regioner och olika vårdinrättningar. Därför kan det vara värt att kontakta fler vårdinrättningar om vården nekas på ett ställe.

Uppehållstillstånd

EU-medborgare och medborgare från Norge, Island, Liechtenstein och Schweiz har rätt att röra sig och arbeta fritt inom EU och kan vistas i Sverige i upp till tre månader utan uppehållstillstånd. För längre vistelse måste kraven för uppehållsrätt vara uppfyllda, det vill säga att personen arbetar eller kan försörja sig på något annat vis. Den som förlorar jobbet kan behålla uppehållsrätten genom att registrera sig hos Arbetsförmedlingen och aktivt söka arbete.

En person som vistas i Sverige utan tillstånd betraktas som **papperslös**. Det inkluderar personer som inte ansökt om nödvändiga tillstånd eller inte följer beslut om avvisning eller utvisning. Papperslösa har inte rätt att arbeta eller få stöd från

socialtjänsten och söker därför ofta hjälp från frivilligorganisationer och kyrkor. Papperslösa och asylsökande har samma rättigheter på arbetsmarknaden som den som befinner sig i landet legalt, däremot får en arbetsgivare inte anställa en papperslös.

En tredjelandsmedborgare

är en person från ett land utanför EU/EES och Schweiz. Tredjelandsmedborgare kan ansöka om arbetstillstånd i Sverige. För att beviljas arbetstillstånd krävs en anställning med villkor som motsvarar svenska kollektivavtal, att arbetsgivaren betalar försäkringar och tjänstepension, samt att personen har ett giltigt pass.

Tredjelandsmedborgare som har uppehålls- eller arbetstillstånd i ett EU-land har rätt att arbeta, studera och driva företag inom unionen, men med vissa begränsningar som att familjemedlemmar inte automatiskt har rätt att ansluta.

När det gäller personer som har flytt kriget i Ukraina, informerar Migrationsverket om förändringar i massflyktsdirektivet. Den som omfattas av direktivet har rätt till

skolgång för barn, ekonomiskt stöd, och möjlighet att arbeta. I vissa kommuner erbjuds även svenska för invandrare.

Samordningsnummer

Samordningsnummer är ett identitetsnummer för personer som inte är folkbokförda i Sverige. Även om Skatteverket inte kräver samordningsnummer för att skriva anställningsavtal med personer som har arbetstillstånd, har många arbetsgivare det som krav.

EU-medborgare och tredjelandsmedborgare med uppehållstillstånd i ett annat EU-land kan ansöka om samordningsnummer [genom den här blanketten](#). Skatteverket kräver oftast en anledning för ansökan, som ett anställningsbevis, ett jobberbjudande eller bevis på kontakt med en myndighet där samordningsnummer behövs. Handläggningstiden är flera veckor, så det är viktigt att ansöka i god tid.



6. Om lönen inte är betald

Om lönen uteblir och den hjälpsökande inte är medlem i något fackförbund kan hen agera själv. Att skriftligen begära ut sin lön och ta hjälp av kronofogden för att driva in den är riskfritt och rekommenderas. Däremot är det svårt och ekonomiskt riskabelt att driva ett civilrättsligt mål utan att ha facket eller någon annan stark organisation i ryggen.



Egen begäran

Arbetstagaren bör själv och skriftligen kräva betalning från arbetsgivaren, men hjälp till med att formulera kravet om det behövs. Skicka gärna via mail för att kunna bevisa att kravet skickats och när. Ibland kan det vara mer effektivt om en större organisation skickar in begäran å arbetstagarens vägnar.

Kronofogden

Kravet på arbetsgivaren kan lämnas till Kronofogden som handlägger det mot en avgift. När sista betalningsdatum passerat vinner kravet laglig kraft och Kronofogden kan driva in skulden från arbetsgivaren. Om arbetsgivaren bestrider fordran kan ärendet drivas vidare i domstol. Se nedan.

Civilmål

Det är möjligt att driva ett mål om exempelvis utebliven lön civilrättsligt, det vill säga som en rättslig process mellan två parter. I regel krävs en jurist för att driva ett civilmål, vilket gör att

rättegångskostnaderna kan bli höga. Den förlorande parten får betala hela rättegångskostnaden, inklusive motpartens juridiska kostnader. Därför rekommenderas det inte att försöka kräva in lön via civilmål utan ett fackförbund eller någon annan stark organisation i ryggen. Dessutom finns det ingen garanti för att få ut hela den utestående lönen, ens vid vinst. Till exempel kan företaget försättas i konkurs.

Gäller tvisten en summa mindre än 28 650 kronor (2024) kan den hanteras som ett så kallat småmål, som hanteras enklare och snabbare i domstol, och därför oftast innebär mindre ekonomisk risk för parterna.

Brottmål

Undersök möjligheten att polisanmäla. Om arbetsgivaren agerat bedrägligt eller brutit mot lagen i samband med utebliven lön kan det – efter polisanmälan – bli ett brottmål där en åklagare driver fallet i domstol, och där arbetstagaren inte löper någon ekonomisk risk.

7. Bankärenden

EU-medborgare som navigerar i Sveriges arbetsmarknad och banksystem stöter ofta på problem när de saknar svenskt bankkonto, och det är inte heller alltid lätt att skaffa ett. De vanligaste kraven för att öppna ett bankkonto i Sverige är:

Folkbokföring och personnummer

De flesta banker kräver att personen är folkbokförd i Sverige och har ett personnummer eller samordningsnummer.

ID-handlingar

Ett giltigt pass eller nationellt ID-kort krävs men pass föredras av de flesta banker då processen kan ta längre tid om ID-kort används.

Bevis på anställning

Vissa banker kräver bevis på anställning eller inkomst. Det kan innebära ett moment 22 om arbetsgivaren kräver ett bankkonto innan de erbjuder ett anställningsavtal, och banken samtidigt kräver ett anställningsavtal för att öppna ett konto. Försök med fler banker, i slutändan handlar det ofta om en individuell bedömning.

A-skattsedel

A-skattsedel bevisar att skatt betalas på arbetsplatsen och kan beställas från Skatteverket när ett anställningsavtal finns. Ansökan kan göras på ett servicekontor, via Skatteverkets hemsida med e-legitimation, eller genom att skicka in en blankett. Handläggningstiden kan vara flera veckor och det är klokt att ansöka om A-skattsedel samtidigt som en ansökan för samordningsnummer. I vissa fall kan det gå snabbare att få A-skattsedeln, vilket kan snabba på processen med att skaffa bankkonto om personen redan har ett anställningsavtal.

Andra finansiella tjänster

I väntan på att kunna öppna ett traditionellt bankkonto kan ett alternativ vara att använda andra finansiella tjänster som erbjuder bankkort med färre krav. Några exempel på etablerade, internationella och nätbaserade banker är WISE och Revolut.

Verkligt case: Filip

Filip är europeisk tredjelandsmedborgare och arbetar som byggnadsarbetare i Sverige, under farliga förhållanden. Han har tillsvidareanställning och påpekar de orimliga arbetsvillkoren, men tvingas arbeta vidare och skadas allvarligt på jobbet. Omedelbart efter olyckan blir han uppsagd och hans sjukskrivning manipuleras av arbetsgivaren för att undvika ansvar. Sedan dess har han en permanent funktionsnedsättning. Han hotas också upprepade gånger av sin tidigare arbetsgivare, men polisen tar inte hoten på allvar.

Filip kräver med stöd av facket 100 000 kronor i obetalda löner och övertid. Arbetsdomstolen dömer till Filips fördel, men det är oklart om företaget kommer att betala eller försättas i konkurs. Filip anmäler arbetsgivaren för arbetsexploatering till polisen som vägrar att ta upp anmälan med hänvisning till att det är en arbetsmarknadskonflikt. Samtidigt utvisas Filip till sitt ursprungsland eftersom han inte kan arbeta och inte uppfyller villkoren för ett överflyttat arbetstillstånd.

8. Former för exploatering

Arbetsexploatering handlar inte bara om svart eller vitt arbete. Det finns ett stort antal anställningsformer och upplägg som inte nödvändigtvis är olagliga, men som kan vara mer eller mindre exploaterande. Förståelsen för när något varit exploaterande är också ofta bristfällig, det finns en motvilja hos många personer att se sig själva som offer, men det finns också hos många svenskar en naiv bild av arbetsmarknaden och en okunskap om hur utbredd och grov exploateringen av arbetskraft är.

Här följer några förhållanden som är bra att vara uppmärksam på, och som kan vara tecken på exploatering.

Oskäligt låg lön

En lön som är långt under rimlig nivå och ledande kollektivavtal behöver inte vara olaglig i Sverige eftersom det saknas minimilön, men är ofta ett tecken på exploatering.

Extrajobb

Vissa extrajobb, särskilt inom jordbruk eller gig-ekonomin, är godkända men arbetarnas rättigheter är minimala.

Gig-jobb

Denna typ av jobb utförs utan anställningsavtal, ofta via appar eller onlineplattformar. Det är också oklart om den som förmedlar jobbet har arbetsgivaransvar. Gig-arbetare har sällan rätt till ersättning vid skada eller sjukdom.

Avdrag

Arbetsgivaren får göra avdrag för saker som hyra, transport och arbetskläder, men dessa avdrag kan ibland vara orimliga eller otillåtna.

Kontant återbetalning av lön

En form av fusk är när arbetstagaren officiellt får rätt lön men tvingas betala tillbaka en del av den kontant till arbetsgivaren. Det är en form av pengatvätt och det är olagligt.

Beting

Beting är ett system där arbetaren får betalt för färdigt arbete, inte arbetstiden. Det kan leda till att arbetaren får mindre betalt än för den tid hen faktisk arbetat. Det här är vanligt förekommande, men svårt att bevisa.

Betala för anställning

Det händer att arbetstagaren tvingas betala för att få en anställning, eller så får arbetstagaren arbete i utbyte mot bostad, istället för en korrekt lön. En arbetstagare kan också utnyttjas genom att erbjudas jobb i utbyte mot hjälp med **uppehållstillstånd**. De här formerna av exploatering är ofta olagliga.

Utstationering

När en arbetare från ett annat land tillfälligt arbetar i Sverige men betalar skatt i ett annat EU-land kallas det utstationering. Arbetsvillkor och rättigheter ska vara i nivå med svenska regler men lönenivå behöver inte vara det. Sociala avgifter och försäkringar ska vara betalda i det andra landet, men fuskar arbetsgivaren med att betala in dem lämnas de anställda i en ytterst osäker situation där de inte tillhör något lands sociala skyddsnät.

Praktik och AU-pair

Praktik, utan korrekt ersättning eller ersättning alls, kan användas som en ursäkt för att undvika att betala för riktigt arbete. På samma sätt riskerar **au pairer** att utnyttjas, eftersom arbetet sker i hemmet och är undantaget normala arbetsvillkor. På [migrationsverkets hemsida](#) finns regler för vilka villkor som ska vara uppfyllda för au pair.

9. Konkurer

När ett företag eller en person försätts i konkurs säljs tillgångar för att betala skulderna. Pengarna fördelas mellan borgenärerna enligt förmånsrättslagen, som bestämmer prioriteringsordningen. För den som är anställd i ett företag som går i konkurs finns den statliga lönegarantin som innebär att staten betalar ut lön för tre månader före konkursansökan och en månad efter konkursbeslutet. Både krav gentemot konkursboet och begäran om utbetalning från lönegaranti görs till konkursförvaltaren, så det är viktigt att denna får information så snart som möjligt.

Skicka in kopior på handlingar som styrker arbete, anställningsavtal, lönespecifikationer, tidsregistrering/timlistor med mera. Semesterersättning täcks också av lönegarantin, för upp till två år innan konkursen.

Det förekommer att ljusskygga arbetsgivare hävdar att bolaget har gått i konkurs för att slippa betala ut löner. I [Post- och Inrikes Tidningar](#), som ligger på bolagsverkets hemsida, annonseras alla konkurser ut och där går det att se om bolaget verkligen gått i konkurs

Verkligt case: Lukasz

Lukasz får en allvarlig sjukdom och permanent nedsatt arbetsförmåga efter flera års arbete i Sverige, och lever efter det i en utkyld friggebod utan el och vatten. Räddningsmissionen gör ett akut ingripande och ordnar boende med stöd och tillsyn. Lukasz får hjälp med sjukvård, mat och tolk. Trots att han borde omfattas av svensk sjukförsäkring nekar Försäkringskassan och socialtjänsten honom stöd. Efter insatser av Räddningsmissionen, Nationellt stödprogram och regionkoordinatorer kan Lukasz återvända till Polen där han får socialt och medicinskt stöd av International Organization for Migration (IOM).



Aktörer och kontaktinformation

Vårdaktörer utanför regionerna

Det finns vårdaktörer som erbjuder vård till papperslösa, EU-medborgare utan sjukförsäkring, asylsökande och personer under massflyktsdirektivet. Dessa mottagningar erbjuder vård till låg kostnad eller gratis. Här följer de tre viktigaste.

Läkare i världen

Finns i Luleå, Umeå, Uppsala, Östersund, Stockholm och Malmö. Mottagningarna ger gratis social, juridisk och medicinsk hjälp.

www.lakareivarlden.se

Röda Korset

Erbjuder bland annat traumabehandling för personer med trauman från krig, tortyr eller flykt. Mottagningar finns i Göteborg, Malmö, Stockholm, Skellefteå, Uppsala och Skövde. Vissa mottagningar tar emot barn, kontakta respektive mottagning för mer information.

www.rodakorset.se

Rosengrenska

Sjukvårdsmottagning och nätverk för papperslösa i Göteborg som drivs av frivillig vårdpersonal.

www.rosengrenska.org

Fackliga organisationer

Fackligt center för papperslösa (FCFP)

Arbetar mot arbetskraftsexploatering och stöttar papperslösa arbetstagare. De hjälper till vid arbetsmarknadskonflikter, även om arbetstagaren inte är medlem i facket.

www.fcfp.se

Telefon: 020-160 10 06

Solidariska byggare

En organisation som verkar för bättre arbetsvillkor inom byggbranschen. Alla, oavsett legal status, kan få hjälp med arbetsrelaterade konflikter. Solidariska byggare verkar på flera olika språk, bland annat ryska och ukrainska.

www.solidariskabyggare.se

Nätverk mot arbetslivskriminalitet

Fastighetsfacket samarbetar med arbetsgivare för att bekämpa arbetslivskriminalitet. Syftet är att lyfta fram seriösa företag och motverka oseriösa samt att skapa trygga anställningar för fastighetsanställda.

www.fastighets.se

Center mot arbetslivskriminalitet (AKC)

Samverkar med myndigheter för att bekämpa arbetslivskriminalitet. Finns i flera städer och tar emot tips om arbetsgivare som bryter mot arbetsrätten. Går inte att kontakta direkt men har tips på Arbetsmiljöverkets hemsida:

www.av.se

Civilsamhällesorganisationer

Brottsofferjouren

Erbjuder stöd och rådgivning till brottsoffer, vittnen och anhöriga, anonymt via telefon, chatt eller på lokala jourkontor. Stöd kan ges även utan polisanmälan.

www.brottsofferjouren.se

Plattformen Civila Sverige mot människohandel

En plattform och ett nätverk av civilsamhällesorganisationer som ger juridisk rådgivning och praktiskt stöd, som boende och skydd, till personer utsatta för människohandel och exploatering. Stödet ges genom Nationella stödprogrammet (NSP) och inkluderar även hjälp till tryggt återvändande i samarbete med IOM.

www.manniskohandel.se

Nationellt Stödprogram - NSP

NSP drivs av Plattformen Civila Sverige mot människohandel och syftar till att säkerställa att alla offer för människohandel får det stöd de har rätt till, oavsett om de deltar i rättsprocessen eller inte, och kompletterar samhällets stöd där det brister.

www.manniskohandel.se

Safe Havens

Traffickingcenter som ger långvarigt juridiskt och socialt stöd till offer för människohandel. Verksamheten finns i Stockholm, Göteborg och Helsingborg. Drivs av Frälsningsarmén och har ett system med "legal buddies" som kan ge juridisk rådgivning och socialt stöd i människohandelsärenden.

www.fralsningsarmen.se

Socialt Center, Räddningsmissionen

Erbjuder både akut hjälp och långsiktigt stöd för människor som befinner sig utanför välfärdssystemet. Här finns frukost, hjälp med övernattning och möjligheter till dusch och tvätt. Långsiktiga insatser kan handla om språkkurs och hjälp för att komma in på arbetsmarknaden. Verksamheten fokuserar på socialt stöd, bashjälp, samhällsinformation, länkning till hemlandet och stöd i kontakt med myndigheter, sjukvård och skola.

www.raddningsmissionen.se

Center mot människohandel, Räddningsmissionen

Ett kompetenscenter som drivs av Räddningsmissionen i samverkan med Göteborgs Stad. På centret samordnas olika kompetenser, från både offentlig verksamhet och idéburna organisationer, som arbetar för att personer utsatta för människohandel och/eller prostitution ska få det stöd de har rätt till. Centret verkar på alla nivåer – från stöd till enskilda individer som inte har tillgång till trygghetssystemet till opinionsbildning.

www.raddningsmissionen.se

Myndigheter

Regionkoordinatorer

Ger praktisk hjälp och metodstöd i ärenden om människohandel.
De erbjuder vägledning och stöd till utsatta och deltar i utbildningsinsatser.

www.nspm.jamstalldhetsmyndigheten.se

Brottsoffermyndigheten

Ger brottsskadeersättning till personer som utsatts för brott.
Ansökan kan göras via e-legitimation, eller skickas in via mejl eller post.

www.brottsoffermyndigheten.se

Jämställdhetsmyndigheten (JÄMY)

Arbetar med den nationella samordningen mot prostitution och människohandel, och ger råd och stöd till yrkesverksamma som möter utsatta.

www.jamy.se

Socialtjänst och socialjour

Finns i varje kommun och erbjuder akut hjälp, som ekonomiskt bistånd eller skydd vid hemlöshet och utsatthet. Socialsekreterare kan ansöka om tillfälligt uppehållstillstånd för brottsutsatta vid misstanke om exploatering.

Till sist

Om personen känner rädsla, hotas eller upplever våld kontakta polisen eller ring 112.

Om personen behöver akut hjälp med sovplats eller basbehov kontakta socialtjänst eller socialjour.

Om personen utsätts för eller ser någon annan bli sexuellt utnyttjad, läs mer här:

www.manniskohandel.se

Att möta offer för arbetsexploatering - en praktiskt handbok

Författare: Daniel Åman

Medförfattare: Cristian Timiras, Edina Alfredsson

Redaktör: Lars Lovén

Den här handboken är framtagen i ett projekt finansierat av Västra Götalandsregionen.



Du har säkert sett dem eller mött dem någonstans.

Någon av de nästan 250 000 människor som befinner sig i riskzonen för att utnyttjas för människoexploatering i Sverige. Den här handboken har tagits fram för att hjälpa dig som i tjänsten möter utsatta personer som riskerar att råka ut för människoexploatering. Här finns praktiska tips om hur exploatering upptäcks, hur man kan stötta en hjälpsökande och en förteckning över aktörer som kan ge ytterligare stöd och råd.

Räddningsmissionen